

Кияниця Л. Л.

ПОЗИЦІЯ США ЩОДО ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ЄГИПТІ В 2010–2011 рр.

У статті проаналізовано основні форми та прояви політичної реакції уряду Сполучених Штатів Америки на революційні процеси, що розгорнулися в Єгипті під впливом загальних зрушень у регіоні («Арабська весна»). Визначено панівні тенденції у розвитку позиції США стосовно Єгипетської революції.

Ключові слова: США, Єгипет, Арабська весна, міжнародна політика, Близький Схід.

Розвиток політичних трансформацій в Арабському світі (арабський Близький Схід та країни Північної Африки) сприяв значним змінам у характері міжнародно-політичних відносин між регіональними державами та позарегіональними акторами, які до цього часу виходили з логіки збереження status quo, який десятиліттями панував у регіоні. Одне з ключових місць у цій системі відносин посідало співробітництво Сполучених Штатів Америки та Держави Ізраїль з Арабською Республікою Єгипет, яке до початку 2011 р. вважалося основоположним каменем політичної стабільності в Арабському світі.

Часткова дезінтеграція авторитарного політичного режиму, що в тій або тій формі існував у Єгипті ще з часів Г. А. Насера [4], стала несподіванкою як для більшості міжнародних оглядачів, так і для урядів держав Заходу, в тому числі й Сполучених Штатів. Незважаючи на те, що Єгипет вважався потенційним джерелом нестабільності та активізації антиамериканських ісламістських рухів ще з 1990-х рр. [22], виникнення масового антиурядового руху, що лише частково спирався на чинник політичного ісламу, деякі кола американського істеблішменту сприйняли як можливий позитивний чинник встановлення в Єгипті «сучаснішого» ліберально-демократичного режиму, що теоретично міг би забезпечити підтримання status quo за нових умов політичної мобілізації мас та водночас – легітимізацію тих соціально-економічних трансформацій «західного» зразку, що були проведені в Єгипті за правління А. Садата та Х. Мубарака [1]. З іншого боку, деякі американські аналітики з самого початку революційних подій у Єгипті застерігали проти можливості «ісламського» повороту подій та проти загального зростання політичної нестабільності в регіоні, яку міг спричинити подальший розвиток Єгипетської революції [18].

За таких умов для уряду США були відкриті два основні варіанти зовнішньополітичного реагування на події в Єгипті: 1) «ліберально-демократичний», що полягав у підтримці прозахідного, секулярно-ліберального крила антиурядових сил, з метою маргіналізації їхніх ісламістського та лівосоціалістичного сегментів (насеристи, троцькистськи налаштовані «революційні соціалісти», радикальні профспілкові діячі та ін. [20]); 2) «авторитарно-консервативний», за умов реалізації якого уряд США мав би підтримати або ті проурядові кола в Єгипті, які виступали за жорстке придушення протестного руху (уособлені фігурою голови Служби розвідки та віце-президента Єгипту О. Сулеймана), або військовий істеблішмент Єгипту, що прагнув утримати протестний рух у вузьких рамках виступів проти самого Х. Мубарака та його родини, не даючи йому набути більш системного характеру. В подальшому буде показано, яким чином керівництво США поєднало обидва варіанти реагування на події в Єгипті в рамках, умовно кажучи, «ліберально-авторитарного» підходу, що його США раніше вже неодноразово використовували за аналогічних умов в інших країнах «третього світу».

З огляду на те, що революційні зрушення в Єгипті сталися нещодавно, основними джерелами, використаними при написанні цієї статті, на додаток до першоджерел (заяв, звернень, офіційних звітів та аналітичних записок), є передусім відповідні публікації англомовних авторів. У статтях М. Лінча [21], Т. Райфера [25], Дж. Гувера [19], К. Далакури [16] та Е. Снайдера і Д. Феріса [28] проаналізовано основні чинники, що вплинули на остаточну кристалізацію зовнішньополітичної позиції щодо єгипетських подій. Стаття Н. Хабібі та Е. Верца [17] присвячена економічним чинникам реакції США на «Арабську весну» та події в Єгипті зокрема.

З українських дослідників тематику «Арабської весни» та її центрального прояву – Єгипетської революції – розглядали у своїх працях, зокрема, Є. Ланюк [3], В. Ф. Кокорський та К. Є. Смирнова [2]. Однак їхню увагу, з огляду на високу актуальність та новизну досліджуваної тематики, було зосереджено насамперед на загальних причинах та наслідках «Арабської весни», а не на зовнішньополітичних аспектах Єгипетської революції. Тому можна вважати, що ця стаття є першою спробою розгляду цієї проблематики в українській міжнародно-політичній науці.

Уваги заслуговують також праці російських дослідників: І. С. Берга [6], Є. Кірсанова [8], А. В. Коротаєва та Ю. В. Зінкіної [9]. Незважаючи на те, що вони є власне дотичними до порушеної в цій статті проблеми, ці аналітичні розвідки дають змогу краще досягнути внутрішньополітичну ситуацію в Єгипті на момент революції 2011 р., розстановку політичних сил та ін. Стаття Н. Цветкової [11], присвячена дослідженню впливів уряду США та підтримуваних ним неурядових організацій (НУО) на розвиток єгипетського протестного руху, з огляду на значну кількість використаних автором джерел та статистичних даних, є цінним внеском у розгляд проблематики американського чинника в Єгипетській революції.

Як зазначає М. Лінч, на початку антиурядових протестів у Єгипті адміністрація Б. Обама обрала достатньо обережну позицію, відмовившись від надання однозначної підтримки як протестувальникам, що виступали за усунення від влади Х. Мубарака та О. Сулеймана, так і уряду Х. Мубарака в його жорстких діях проти демонстрантів [21, р. 35]. Таке рішення було зумовлено кількома чинниками, в першу чергу – давнім стратегічним співробітництвом між США та Єгиптом, визначною роллю тодішнього єгипетського керівництва в підтримці вигідного США консенсусу в Арабському світі, тісними зв'язками між урядом Х. Мубарака та підтримуваним США Ізраїлем та ін. До того ж, адміністрація Б. Обама зробила висновки із загально невдалих спроб своїх попередників надавати фінансову підтримку «продемократичним» рухам, перемога яких не завжди приводила до утвердження вигідної США форми політичної стабільності в тому чи тому регіоні світу [21, р. 35]. Такі перестороги й визначили початкову позицію уряду США щодо єгипетських подій, а саме – звернення до обох сторін внутрішнього протистояння із закликом утриматися від надмірного використання силових методів [26].

У лютому 2011 р., коли стало зрозуміло, що подальше існування режиму Х. Мубарака є проблематичним, адміністрація Б. Обама поступово

почала відходити від попередньої позиції невтручання в конфлікт для активнішої підтримки єгипетських антиурядових сил. Слід зазначити, що ще задовго до початку революційних подій у Єгипті американський уряд надавав активну підтримку єгипетським НУО та навіть робітничим профспілкам з метою забезпечення прийняття опозиційними силами ліберально-демократичного політичного консенсусу [11]. Така політика була спрямована передусім на нейтралізацію радикально-ісламістських та соціалістичних сил, що могли б, у разі повалення режиму Х. Мубарака, становити реальну небезпеку для прозахідного курсу у внутрішній та зовнішній політиці Єгипту.

Основними бенефіціарами такої політики підтримки опозиційних сил стали, з одного боку, праволіберальні елементи, що групувалися навколо колишнього директора МАГАТЕ М. ель-Барадея, з іншого – ліволіберальні та соціал-демократичні сили, основними речниками яких під час подій січня–лютого 2011 р. стали різного роду молодіжні політичні коаліції («Молодіжний рух 6 квітня», «Кефайя» та ін.) [24; 27]. М. ель-Барадея значна частина демократично налаштованої єгипетської публіки і Сполучені Штати розглядали як найперспективнішого претендента на керівну роль у постмубараківському політичному порядку в Єгипті. Незважаючи на те, що авторитет М. ель-Барадея серед протестувальників на площі Тахрір або в індустріальних містах Дельти та Суеці був невисоким, для світової преси саме він мав стати «демократичним лідером» майбутнього ліберального та вестернізованого Єгипту [див. 15].

Однак втілення звичного завдяки подіям «кольорових революцій» сценарію, за яким попередній консервативний режим мала замінити влада «ліберальних реформаторів», що здебільшого складалася б із колишніх урядовців того ж консервативного режиму, в Єгипті не відбулося. На відміну від пострадянських країн, органічний характер єгипетського суспільства, збереження тісних зв'язків общинної, конфесійної та класової солідарності серед мільйонів єгиптян, збереження в суспільній свідомості традиційних міленіалістських і харизматичних уявлень та ідей не сприяли достатньо широкому сприйняттю ліберальної ідеології низовими масами населення. Саме тому, за винятком порівняно невеликого прошарку вестернізованої міської інтелігенції та «креативного класу», М. ель-Барадей та очолювана ним ліберальна коаліція після повалення Х. Мубарака не змогла домогтися якої-небудь ідейно-політичної гегемонії над протестним рухом, що діяв, на відміну від «кольорових революцій», і після відставки Х. Мубарака та набував дедалі глибших, антисистемних вимірів.

Зростання страйкового руху, що охопив широкі верстви єгипетського населення – від промислових робітників до державних службовців [5; 7; 10], стрімке збільшення популярності та соціального впливу радикальних, антиліберальних політичних сил – від салафістів до лівих насеристів [12] – усе це, з погляду єгипетського істеблішменту, зумовило необхідність підтримки, у видозміненому вигляді, попередніх форм авторитарного політичного панування, основною формою здійснення якого і стала Верховна рада збройних сил (ВРЗС) – фактичний правлячий орган єгипетської держави після усунення Х. Мубарака.

Сполучені Штати ще під час вирішення питання про відхід від влади Х. Мубарака намагалися встановити якомога тісніший зв'язок із військовою елітою Єгипту, що, утім, і до того моменту дотримувалася переважно проамериканських позицій з основних питань зовнішньої політики [14]. Так, напередодні відставки Х. Мубарака міністр оборони США Р. Гейтс неодноразово виходив на зв'язок з командуванням єгипетської армії з метою проведення консультацій щодо його позиції з цього питання [21, р. 37]. Відставка Х. Мубарака та прихід до влади ВРЗС означали, що Єгипетська революція, на думку США, добігала кінця й мала бути замінена регулярними конституційними процесами (виборами президента, вищого законодавчого органу та ін.). З цього погляду подальші революційні протести могли бути лише проявом «деструктивних» дій.

Відповідно, адміністрація Б. Обама уникала жорсткого реагування на такі дії ВРЗС, як придушення антиурядових демонстрацій у липні та жовтні–листопаді 2011 р. [13]. Щоправда, надання єгипетській армії фінансової підтримки, що активно практикувалося США за часів правління Х. Мубарака, було тимчасово припинене у січні 2012 р., під тиском деяких ліберальних протестних груп, що теж почали відчувати зростання репресивної політики військового режиму [23]; однак цей захід було фактично скасовано вже в березні 2012 р. [31].

Водночас зі зміцненням орієнтації на підтримку військових кіл Єгипту адміністрація Б. Обама почала поступово переглядати свою попередню антиісламістську позицію. «Брати-мусульмани» як основна течія ісламістської опозиції почали стрімко набирати популярність серед єгипетського населення, особливо серед сільського, на тлі розчарування у спроможності ліберального та ліберально-демократичного політикуму реалізувати декларовані ним завдання та одночасного обурення, викликаного політикою ВРЗС.

Напередодні парламентських виборів у Єгипті, коли стало зрозуміло, що ісламістські партії, у тому числі радикальні салафісти, здобудуть абсолютну більшість голосів, деякі вищі посадовці США натякали на можливості співробітництва між США та урядом, в якому були б присутні «брати-мусульмани». Так, державний секретар Г. Клінтон виступила із заявою, основним змістом якої був наголос на готовності Сполучених Штатів співпрацювати з усіма політичними силами в Єгипті, що беруть участь у парламентських виборах, що означало б і визнання «братів-мусульман» як легітимної політичної сили, що мала би брати участь у переговорах зі США [32].

Тим не менше, переговори американської сторони з «братами-мусульманами» розпочалися лише після їхньої фактичної перемоги на парламентських виборах у листопаді 2011 р. Про достеменність існування домовленостей між «братами-мусульманами» та американським урядом стало відомо в січні 2012 р., під час зустрічі між представником «братів» М. Морсі, що пізніше став кандидатом від їхнього політичного крила на виборах президента Єгипту, та заступником державного секретаря США У. Бернсом [29]. Хоча такі контакти між адміністрацією Б. Обама та представниками основної ісламістської політичної сили Єгипту і шокували деяких представників американського істеблішменту, їхньою раціональною основою стало намагання Сполучених Штатів утримати свій контроль над подальшим розвитком політичної ситуації в Єгипті, в тому числі – шляхом встановлення контактів із поміркованим крилом ісламістських сил з метою протиставлення їх «неконструктивним» елементам.

Таким чином, адміністрація Б. Обама після перемоги антимубараківської політичної революції намагалася не допустити подальшої радикалізації протестного руху в Єгипті за допомогою механізмів кооптації опозиційних та протимейнстримних сил, з одного боку, та зміцнення зв'язків із правлячою військовою верхівкою – з іншого. При цьому Сполучені Штати достатньо швидко відійшли від орієнтації на ліберальне крило єгипетської опозиції, зрозумівши неефективність його підтримки за наявних умов. Основним фокусом підтримки США стали передусім ВРЗС та його структури, пізніше почалося налагодження контактів із «братами-мусульманами».

Така стратегія достатньо чітко вписується у структуру реагування на зовнішньополітичні трансформації, що визнавалися б потенційно небезпечними з погляду світової політичної стратегії США. Це реагування, яке автор охарактеризував вище як «ліберально-авторитарне»,

ґрунтується на поєднанні двох припущень: 1) тези про необхідність втілення в життя «демократичних перетворень», що засновувалися б на пануванні «вільного ринку» та парламентсько-президентського електорального режиму в політичній сфері; 2) постулату про важливість забезпечення стабільного політичного порядку при здійсненні подібних перетворень, що вилучає «надмірну» політичну мобілізацію мас із загальної картини революційного процесу. Прикладом подібного реагування Сполучених Штатів на політичні трансформації у країнах «третього світу» може стати як майже вся істо-

рія відносин США з державами Латинської Америки, так і політика щодо країн Південної Європи (Іспанія, Португалія, Греція) у другій половині 1970-х рр. [30]. Поєднання підтримки ліберальних економічних перетворень, що, втім, реалізовувалася з боку уряду США ще за часів Х. Мубарака, з преференціями, що надаються консервативним політичним силам у царині внутрішньої політики, є типовим для того варіанта зовнішньополітичної поведінки США, тому можна зробити висновок, що «єгипетський випадок» є радше її типовим проявом, аніж винятком із правил.

Література

1. Амар П. Чому в Єгипті перемагають прогресивні сили [Електронний ресурс] / П. Амар. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/?p=10121>. – Назва з екрана.
2. Кокорський В. Ф. Арабські революції: перспективи демократизації в регіоні / В. Ф. Кокорський, К. Є. Смирнова // Гілея. – 2011. – № 48 (6). – С. 771–781.
3. Ланюк Є. «Свободу не спинити!» : загальний огляд причин та наслідків революцій на Близькому Сході [Електронний ресурс] / Є. Ланюк // Західна аналітична група. – Режим доступу: <http://www.zgroup.com.ua/article.php?articleid=4687>. – Назва з екрана.
4. Оксамитний Ю. Становлення внутрішньої політики Г. А. Насера як архетип державної моделі розвитку Єгипту (1952–1970) / Ю. Оксамитний // Суспільна політика. – 2010. – № 34. – С. 174–181.
5. У Єгипті розпочався страйк залізничників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.dt.ua/POLITICS/uegiprti_rozpochavsya_strayk_zaliznichnikov-75138.html. – Назва з екрана.
6. Берг И. С. Время протестов в арабском мире: оценки западных политиков и экспертов [Электронный ресурс] / И. С. Берг. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2011/02-02-11b.htm>. – Заглавие с экрана.
7. Всеобщая забастовка сотрудников полиции проходит в Египте [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ria.ru/arab_eg/20111024/469766346.html. – Заглавие с экрана.
8. Кирсанов Е. Е. Эпоха трансформаций на Востоке [Электронный ресурс] / Е. Е. Кирсанов. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2011/31-01-11b.htm>. – Заглавие с экрана.
9. Коротаев А. В. Египетская революция 2011 г.: структурно-демографический анализ 04.03.2011 [Электронный ресурс] / А. В. Коротаев, Ю. В. Зинькина. – Режим доступа: <http://www.polit.ru/research/2011/03/04/egyrev.html>. – Заглавие с экрана.
10. Прекращение забастовок для Египта важнее, чем выборы [Электронный ресурс]. – Посол в РФ. – Режим доступа: http://www.ria.ru/arab_eg/20110330/359332856.html. – Заглавие с экрана.
11. Цветкова Н. Американский фактор в арабских революциях: мобилизация протеста через публичную дипломатию и социальные сети. Часть 1-я [Электронный ресурс] / Н. Цветкова. – Режим доступа: <http://meast.ru/article/amerikanskiifaktor-v-arabskikh-revolutsiyakh-mobilizatsiya-protesta-cherez-publichnyu-dip>. – Заглавие с экрана.
12. Abdel Latif O. Salafists and Politics in Egypt [Electronic resource] / O. Abdel Latif. – Arab Center for Research and Policy Studies. – January 2012. – Mode of access: <http://english.dohainstitute.org/file/pdfViewer/dfec8c52-db49-4258-88c3-ba91ffd5d355.pdf>. – Title from the screen.
13. Asher-Schapiro A. Crackdown in Cairo, excuses in Washington [Electronic resource] / A. Asher-Schapiro. – Mode of access: http://www.salon.com/2011/11/18/crackdown_in_cairo_excuses_in_washington/. – Title from the screen.
14. Cook S. A. The Struggle for Egypt : From Nasser to Tahrir Square / S. A. Cook. – Oxford : Oxford University Press, 2012. – 424 p.
15. Cooper H. and Shane S. U.S. Scrambles to Size Up ElBaradei [Electronic resource] / H. Cooper and S. Shane // The New York Times. – 31 January 2011. – Mode of access: <http://www.nytimes.com/2011/02/01/world/middleeast/01elbaradei.html>. – Title from the screen.
16. Dalacoura K. The 2011 Uprisings in the Arab Middle East : Political Change and Geopolitical Implication / K. Dalacoura // International Affairs. – 2012. – No 88 (1). – P. 63–79.
17. Habibi N. And Woertz E. U.S. – Arab Economic Relations and the Obama Administration / N. Habibi and E. Woertz // Middle East Brief. – 2009. – No 34.
18. Haynes J. Awakening Islam and Fault Lines in Global Jihad / J. Haynes // Democratization. – 2011. – No 18 (6). – P. 1296–1298.
19. Hoover J. Egypt and the Failure of Realism / J. Hoover // Journal of Critical Globalization Studies. – 2011. – No 4. – P. 127–137.
20. Kassab B. Revolutionary Socialists : The “Brave Kids” of Egypt [Electronic resource] / B. Kassab // Al Akhbar. – 15 February 2012. – Mode of access: <http://english.al-akhbar.com/content/revolutionary-socialists-%E2%80%9Cbrave-kids%E2%80%9D-d-egypt>. – Title from the screen.
21. Lynch M. America and Egypt after the Uprisings / M. Lynch // Survival: Global Politics and Strategy. – 2011. – No 53 (2). – P. 31–42.
22. Mayer J. Who is Omar Suleiman? [Electronic resource] / J. Mayer. – The New Yorker. – 29 January 2011. – Mode of access: <http://www.newyorker.com/online/blogs/newsdesk/2011/01/who-is-omar-suleiman.html>. – Title from the screen.
23. Naguib R. U.S. Media Pressures Congress to Condition Egypt Aid [Electronic resource] / R. Naguib // Egypt Independent. – 5 February 2012. – Mode of access: <http://www.egyptindependent.com/news/us-media-p pressures-congress-condition-egypt-aid>. – Title from the screen.
24. Oweidat N. The Kefaya Movement: A Case Study of a Grassroots Reform Initiative / N. Oweidat, Ch. Benard, D. Stahl, W. Kildani, E. O’Connell, A. K. Grant. – Santa Monica, CA : RAND Corporation, 2008. – 24 p.
25. Reifer T. “The Arab 1848”: Reflections on U.S. Policy and the Power of Nonviolence [Electronic resource] / T. Reifer. – Mode of access: <http://dev.tni.org/es/node/70615>. – Title from the screen.

26. Sharp J. M. Egypt : The January 25 Revolution and Implications for U.S. Foreign Policy [Electronic resource] / J. M. Sharp // CRS Report for Congress. – 11 February 2011. – Mode of access: <http://fpc.state.gov/documents/organization/157112.pdf>. – Title from the screen.
27. Shukr A. Protest Movements / A. Shukr // 25th of January: A Preliminary Reading and Futuristic Vision / [ed. by A. Rabie]. – Cairo : Centre for Political and Strategic Studies, 2011. – 208 p.
28. Snider E. A. The Arab Spring : U.S. Democracy Promotion in Egypt / E. A. Snider and D. M. Faris // Middle East Policy. – 2011. – No 18 (3). – P. 49–62.
29. Top U.S. official meets Egypt's Muslim Brotherhood: Reuters [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.reuters.com/article/2012/01/11/us-egypt-usa-idUSTRE80A1OZ20120111>. – Title from the screen.
30. Tovias A. The international context of democratic transition / A. Tovias // West European Politics. – 1984. – No 7 (2). – P. 158–171.
31. U.S. OKs \$1.5 billion aid to Egypt despite democracy concerns [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.demdigest.net/blog/2012/03/us-oks-1-5-billion-aid-to-egypt-despite-democracy-concerns/>. – Title from the screen.
32. U.S. shifts to closer contacts with Egypt Islamists: Reuters [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.reuters.com/article/2011/06/30/us-usa-egypt-brotherhood-idUSTRE75T0GD20110630>. – Title from the screen.

L. Kyianytsia

THE USA STANCE WITH REGARD TO 2010-2011 POLITICAL PROCESSES IN EGYPT

The article analyzes the main forms and expressions of political response of the U.S. administration with regard to the revolutionary events that took place in Egypt under the impact of general regional upheaval (the 'Arab spring'). An outline of main trends in the development of the U.S. response with respect to Egyptian Revolution is duly given.

Keywords: USA, Egypt, Arab spring, international politics, Middle East.

Матеріал надійшов 10 червня 2012 р.